

Yahyâ Hilmi Efendi'nin celif sülûs hattıyla yazılmış bir levhası
(İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 749-42)

Efendi'nin aynı semtteki aşı boyalı evi, to-runu ressam Güzin Duran'la eşi ressam Feyhaman Duran tarafından 1970'lerde İstanbul Üniversitesi'ne bağışlanmıştır. Halen içindeki tarihi eşya, levha ve tablolarla birlikte muhafaza edilmekte ve ziyarete açık bulunmaktadır. Bu bina eski İstanbul'dan kalan yegâne tarihi hattat evidir. Doğumundan ölümüne kadar Süleymaniye'den ayrılmayan Yahyâ Efendi yazları Çengelköy sırtlarında Çakaldağı'ndaki sayfi-yesine gider, bahçesiyle meşgul olurdu.

Yahyâ Hilmi Efendi resmî vazifesi dışında bütün vaktini hüsn-i hatta adanmış ve sülûsten ziyade nesih hattına meylenmiştir. Bu yazı çeşidiyle sonuncusu yirmi birinci cüze kadar gelen yirmi beş mushaf, sayısız en'âm ve eczâ-i şerife, Delâilü'l-hayrât, evrâd yazmıştır; kaleminin sūra-tıyla mâruftur. Buna dair Necmeddin Okyay kendisinden dinlediği şu hadiseyi nakletmiştir: Yahyâ Hilmi Efendi gençliğinde hacca gitmeye hazırlırken annesi de onunla birlikte gitmek ister. İkisine yetecek kadar para bulunamayınca ramazanın ilk günlerinde bir mushafa başlayıp yarım cüz gündüz, yarım cüz gece yazmak suretiyle otuz cüzü bayrama kadar yirmi altı günde tamamlar. Annesi bu mushafı varlıklı bir zata götürüp karşılığında 7500 kuruş alır ve oğluyla birlikte hacca gider. Hilmi Efendi, ömrünün son yıllarında kalın nesihle yazdığı bir mushafı ancak bir buçuk yılda tamamlayabildiğini, yaşlılıkta yazmanın kendisine zor geldiğini söylemiştir. Onun bilinen mushafları Topkapı Sarayı Müzesi'yle (Yeniler, nr. 997) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (A, nr. 654) ve Sakıp Sabancı Müzesi'nde (nr. 316)

korunmaktadır. Sülûs-nesih murakka'ları ve hilyeleri de bulunan Yahyâ Hilmi Efendi'nin Hz. Ali rivayeti hilyeleri dışında ifadesi çok daha uzun olan Ebû Hüreyre rivayetiyle yazdıkları da vardır (TSMK, Güz el Yazılar, nr. 1244; Derman, Sabancı Koleksiyonu, s. 139). Mükemmel bir şekilde tamamladığı Şeyh Hamdullah mushafı da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndedir (nr. 3907). Celif sülûsle fazla uğraşmayan Yahyâ Hilmi, Kadıköy Caferağa mahallesindeki 1105 (1694) tarihli bir çeşmenin kitâbesini bu hatla yenilemiş de yazı başarılı değildir. XIX. yüzyılda Osmanlı neshine hâkim olan Kazasker Mustafa İzzet ve Mehmed Şevki efendilerin üslûbu karşısında kendine has şivesiyle göz dolduran Yahyâ Hilmi'nin pek az talebesi vardır. Bunlar arasında Şefik es-Seyfî ve Mehmed İzzet efendiler ile Rifat Yazgan sayılabilir. Meşhur Hasan Rızâ Efendi de gençliğinde bir müddet ona talebelik etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 180; Rifat Yazgan, *Canlı Tarihler*, İstanbul 1946, IV, 1-8; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 459-469; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 233-234; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 1999, s. 154-156; *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı* (haz. M. Uğur Derman), İstanbul 1992, s. 219; M. Uğur Derman, *Sabancı Koleksiyonu*, İstanbul 1995, s. 138-139; a.mlf., *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul 2002, s. 188-189; a.mlf., *Doksan-dokuz İstanbul Mushafı*, İstanbul 2010, s. 374-377.

M. UĞUR DERMAN

YAHYÂ b. HÜSEYİN el-HÂDÎ

(bk. HÂDÎ-İLELHAK, Yahyâ b. Hüseyin).

YAHYÂ b. HÜSEYİN es-SAN'ÂNÎ

(یحیی بن الحسين الصنعاني)

Yahyâ b. el-Hüseyin
b. el-Mansûr-Billâh el-Kâsım
b. Muhammed el-Hasenî
es-San'ânî el-Yemenî
(ö. 1099/1687'den sonra)

Yemenli tarihçi,

Zeydiyye fakihî, hadis ve kelâm âlimi.

1035 (1625) yılında San'a'da doğdu. Kâsimiyye Devleti'nin kurucusu İmam Mansûr-Billâh Kâsım b. Muhammed'in torunu olduğundan İbnü'l-Kâsım diye de anılır. Babası Hüseyin devletin kurulmasında etkili olan kumandanlardandır. Dedesi, babası ve kardeşi Muhammed, siyasi ve askerî şahsiyetlerinin yanı sıra Zeydiyye mezhe-

binde eser veren önemli âlimlerdendir. Yahyâ San'a'da yetişti. Seyyid Ahmed b. Ali eş-Şâmî, Hüseyin b. Muhammed et-Tihâmî'den fıkıh ve fıkıh usulü, Kadı Ahmed b. Sâlih el-Ansî'den hadis tahsil etti. Kadı Ahmed b. Sa'deddin'den Zeyd b. Ali'nin *Mecmû'u'l-fıkh*'ını okuyup icâzet aldı ve eseri istinsah etti. Zeynelâbidin b. Abdülvâhid b. İbrâhim el-Hatîb'den *Sünen-i Ebû Dâvûd*'u okudu. Aşağı Yemen'de büyük bir bölgenin valisi olan kardeşi Muhammed 1067'de (1657) ölünce ona bağlı vilâyetlerin valiliği kendisine teklif edildi. Ancak bu teklifi kabul etmedi ve tamamen öğretime ve telife yöneldi. Özellikle hadiste ve dinî ilimlerde ün kazandı; bu ilimlerde ve Yemen tarihi alanında eserler yazdı. Büyük bir cesaret göstererek bi-at etmediği amcası İmam Mütevekkil-Alellah İsmâil zamanında (1644-1676) dönemin en büyük âlimi ve fetva makamı kabul ediliyordu. San'a yahudilerinden toplanan vergi kendisine tahsis edilmişti. Yahyâ b. Hüseyin'in ölüm tarihi kesinlikle bilinmemektedir; kabri San'a'nın batısında kalan Bi'rütâhir'dedir.

Yemen'de yetişen önemli muhaddislerden sayılan Yahyâ b. Hüseyin, Yemen'de sünneti yayma çalışmalarını yeniden canlandıran iki hadis âliminden biridir (Abdullah b. Muhammed el-Habeşî, s. 62). Çağdaşları ve daha sonra gelen âlimlerin Yahyâ b. Hüseyin'i tanıtmayı ihmal ettiklerini söyleyen Şevkânî bunun muhtemel sebebinin, onun temel hadis kaynaklarındaki sahih rivayetleri esas alıp bu rivayetlere karşı çıkanları eleştirmesi olduğunu belirtir. Hocası Kadı Ahmed b. Sa'deddin'in hadis imamlarını tenkit ettiği risâlesine cevap mahiyetinde *Şavârimü'l-yâkin li-kat'ı şükûki'l-Kâdî Ahmed b. Sa'dî'd-dîn* adıyla bir risâle ve *el-İzâh li-mâ hu-fiye mine'l-ittifâk 'alâ ta'zîmi şahâbeti'l-Muştafâ* adlı bir eser yazması yüzünden çağdaşlarıyla arasının açıldığını ifade eder ve bu iki eseri gördüğünü söyler (*el-Bedrü't-tâli*, II, 328). Daha ziyade tarih alanında kaleme aldığı eserleriyle tanınan Yahyâ b. Hüseyin, Yemen'de yetişen en güvenilir tarihçilerden biri kabul edilir. Eserleri İslâmî dönem Yemen tarihinin en hacimli kitaplarındandır. Tarihle ilgili eserlerinde kendisinden önceki tarihçilerin ihtilâf ettiği pek çok konuyu açıklığa kavuşturmuştur.

Eserleri. 1. *İnbâ'ü enbâ'i'z-zemen fi târihi'l-Yemen*. *Enbâ'ü'z-zemen* diye de bilinen eser müellifin eserlerinin en geniş ve en önemlisidir. İslâmî dönem Yemen tarihinin değerli kaynaklarından sa-

yılan eser bir nevi tarih ansiklopedisi özelliği taşır. Mukaddimede yararlandığı kaynaklardan altmış kadarının ismini veren müellif bunların dışında pek çok orijinal belgeden, güvenilir âlimlerin aktardığı bilgilerden, ayrıca nâdir eserlerden faydalandığını söyler. Yemen'i tanıttıktan sonra Hz. Peygamber'in hayatına geçer. Hicretten sonraki olayların kronolojik sırayla ele alındığı eserde Yemen'de İslâmiyet'in yayıldığı ve bölgede cereyan eden olaylara daha geniş yer verilir. Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve III. (IX.) yüzyılın başlarına kadar Abbâsîler dönemiyle devam eden eserde asıl konu Yemen tarihidir. Yemen'in Abbâsî yönetiminden çıktığı yıllardan itibaren bölgede kurulan devletler tanıtılır ve Yemen tarihi 1046 (1636) yılına kadar getirilir. Yemen âlimlerinin biyografisine de geniş yer ayrılan eserde ülkedeki İslâm mezhepleri hakkında önemli bilgiler verilir; aynı zamanda sosyal ve ekonomik konular ele alınır. Gat ve kahvenin Yemen'e girmesi, ateşli silâhların ortaya çıkması ve Portekizlilerin Hint Okyanusu'na geliş gibi hadiselere de temas edilir. Muhammed Abdullah Mâzî, eserin 280-322 (893-934) yıllarına ait bölümünü Almanca bir mukaddime ile birlikte yayımlamıştır (Leipzig 1936). Habeşi de bir arkadaşıyla birlikte kitabı neşre hazırladığını söyler (*Yevmiyyâtü Şan'â'*, neşredenin girişi, s. 19). Abdullah b. Ali el-Vezîr, *Tabaku'l-ḥalvâ ve şihâfû'l-men ve's-selvâ* adlı eserinde bu kitaptan büyük ölçüde yararlanmış. Abdullah b. Muhammed el-Habeşî de eserden sosyal olaylar, imamların icraatları ve bölgede yaşanan iç mücadelelerle ilgili bölümlerini seçerek *Yevmiyyâtü Şan'â'* adıyla yayımlamıştır (Ebûzabî 1996). 3. *el-İber fi aḥbâri men meḏâ ve ḡaber. İnbâ'ü enbâ'i'z-zemen*'in mukaddimesi mahiyetinde ki eserde Himyerîler'in ilk dönemleri anlatılır. Tamamlanamayan eser *el-İber fi mülûki Himyer* adıyla da bilinir. 4. *Gāyetü'l-emânî fi aḥbâri'l-kuṭri'l-Yemânî. Önceleri 'Akiletü'd-dimen el-muḥtaşar min İnbâ'ü enbâ'i'z-zemen* adıyla tanınan eser *İnbâ'ü enbâ'i'z-zemen*'in muhtasarıdır. Müellif, *İnbâ'ü enbâ'ü'z-zemen*'de Zeydiyye'nin ve diğer

mezheplerin itikadî görüşlerine dair aktardığı geniş bilgileri bu eserine almamıştır (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr, I-II, Kahire 1388). 5. *Tabakâtü'z-Zeydiyye (eş-suḡ-râ). et-Tabakâtü'z-zühr fi a'yânî'l-ʿaşr ve el-Müstetâb fi terâcimi ricâli'z-Zeydiyyeti'l-etṡâb* adlarıyla da bilinir. Eserde Yemenli ve Deylemlî Zeydiyye ile Hâdeviye ricâlinin biyografilerine yer verilmiştir. On asır boyunca gelen 5000'den fazla âlimin biyografisini içeren eser, önemli bir kısmı günümüze ulaşmayan kırk iki kaynaktan istifade edilerek kaleme alınmıştır. Eymen Fuad Seyyid, Kitabı neşre hazırlayan babasının vefatı üzerine neşir çalışmalarını tamamladığını söylemektedir (*Meşâdiru târihi'l-Yemen*, s. 248). 6. *et-Ta'rif bi-cümleti min ehli'l-ʿilmi ve't-taṡnîf*. Müellif hattıyla günümüze ulaşan nüshası San'a'da el-Câmiu'l-kebîr Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Tarih, nr. 374). Yahyâ b. Hüseyin'in diğer eserleri arasında *Şerḡu Mecmû'ı Zeyd b. ʿAlî (el-Mişbâḡu'l-münir)*, *el-Müstecâd fi beyânî ʿulemâ'i'l-ictihâd, el-İhtiyâr min mezâhibi ʿulemâ'i'l-emşâr, el-ʿUmde fi'n-nâsiḡ ve'l-men-sûḡ mine'l-ḡadîṡ, el-Ġurerü'l-behiyye fi sîreti Seyyidinâ Muḡammed Ḥayri'l-beriyye, Münteḡa'l-işâbe fi-mâ yecibü min riʿâyeti ḡakḡi's-şahâbe, Mendâfi'u'l-ebdân fi-müdâvâtî emrâzi'l-insân* sayılabilir (Yahyâ b. Hüseyin'in 100'ün üzerindeki eserinin isimleri ve yazma nüshaları için bk. Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîḡ, s. 1111-1118; *Yevmiyyâtü Şan'â'*, neşredenin girişi, s. 5-16, 62).

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Gāyetü'l-emânî fi aḥbâri'l-kuṭri'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968, neşredenin girişi, s. 6-11; a.mlf., *Yevmiyyâtü Şan'â'* (nşr. Abdullah b. Muhammed el-Habeşî), Ebûzabî 1996, neşredenin girişi, s. 3-22, 62; İbrâhîm b. Kâsim, *Tabakâtü'z-Zeydiyyeti'l-kübrâ: Bulâḡu'l-murâd ilâ ma'rifeti'l-isnâd* (nşr. Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîḡ), Amman 1421/2001, III, 1220-1222; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâliʿ*, II, 328; Sıddîk Hasan Han, *et-Tâcü'l-mükellel* (nşr. Abdülhakîm Şerefeddin), Beyrut 1404/1983, s. 328; Brockelmann, *GAL*, II, 530; *Suppl.*, II, 551; *Hediyyetü'l-ʿârifin*, II, 532; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *Târiḡu'l-Yemeni's-seḡâfi*, Kahire 1387/1967, IV, 282; Eymen Fuad Seyyid, *Meşâdiru târihi'l-Yemen fi'l-ʿaşı'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 246-249; Zirikî, *el-Aʿlâm* (Fetḡullah), VIII, 143; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1408/1988, s. 62, 144, 249-250, 492; Hüseyin b. Abdullah el-Amrî, *el-Müʿerriḡe'l-Yemeniyyün fi'l-ʿaşı'l-ḡadîṡ*, Beyrut 1409/1988, s. 34-36; Abdüsselâm b. Abbas el-Vecîḡ, *Aʿlâmü'l-müʿellifîne'z-Zeydiyye*, Amman 1420/1999, s. 1111-1118; Sâib Abdülhamîd, *Muʿcemü müʿerriḡi's-Şʿa*, Kum 1424/2004, II, 450-451; *Muʿcemü ṡabakâti'l-mutekellimin*, Kum 1426/1383 ḡş., IV, 208-209.

İSMAİL YİĞİT

YAHYÂ b. İBRÂHİM

(یحیى بن إبراهيم)

Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. İbrâhîm
b. Müzeyn el-Kurtubî
(ö. 259/873)

Endülüslü muhaddis,
fıkıh ve dil âlimi.

Tuleytula'da (Toledo) doğdu. Dedesi Müzeyn'e nisbetle İbn Müzeyn diye de anılır. Müzeyn soy bakımından Arap asıllı olup Hz. Osman'ın kızı Remle'nin kölesiydi. Fetih'ten sonra Endülü's'e gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Babası İbrâhîm de Kurtuba'nın ileri gelen şahsiyetlerinden biridir. Yahyâ b. İbrâhîm çocukluk ve gençlik yıllarını Tuleytula'da geçirdi. İlk eğitimini burada aldı; birçok âlimin ders halkasına katıldı. Özellikle Arap dili ve edebiyatı alanında ilerlemekle birlikte hadis âlimleriyle tanıştıktan sonra hadis öğrenmeye yöneldi. Bu dönemdeki hocaları arasında Gâzî b. Kays el-Endelüsî, Muhammed b. İsâ el-A'şâ, İsâ b. Dînâr ve Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî gibi âlimler zikredilmektedir. 192 (808) yılından sonra Tuleytula'da Endülü's Emevî yönetimi aleyhinde patlak veren isyanlar sırasında yetişkin konumunda bulunan Yahyâ b. İbrâhîm emîr I. Hakem ve oğlu II. Abdurrahman ile birlikte hareket etti. Bir isyan sırasında âsiler tarafından esir alındı ve bir müddet hapiste kaldı. II. Abdurrahman döneminde tahsilini ilerletmek ve hadis dinlemek maksadıyla Kuzey Afrika, Hicaz ve Irak bölgelerini kapsayan bir seyahate çıktı. 218 (833) yılından önce gerçekleştirdiği anlaşılan bu seyahat sırasında Mısır'da Mâlik b. Enes'in kâtibi olarak ün kazanan Hubeyb b. Ebû Hubeyb ve Asbaḡ b. Ferec, Medine'de Mâlik b. Enes'in kız kardeşinin oğlu Mutarriḡ b. Abdullah el-Yesârî, Basra'da Ka'nebi ve Kûfe'de Ahmed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî gibi birçok âlimle görüşüp ders halkalarına katıldı. Mutarriḡ b. Abdullah ve Hubeyb b. Ebû Hubeyb'den özellikle Mâlik'in *el-Muvaṡṡâ'ı*nı dinledi ve kendilerinden rivayette bulundu. İlmî seyahatini tamamlayıp Endülü's'e döndükten sonra Tuleytula'da öğretimle meşgul oldu.

238'de (852) vefat eden emîr II. Abdurrahman'ın yerine oğlu Muhammed geçti, ancak Tuleytula halkı ona biat etmeyerek isyan etti. Bu sırada Tuleytula'da bulunan II. Abdurrahman'ın diğer oğlu Saîd şehri terkederken Yahyâ b. İbrâhîm de ailesiyle birlikte onun maiyetine katılıp Kurtuba'ya (Cordoba) gitti. Emîr Muhammed, Tuleytula'da mağduriyet yaşadığını ve kardeşi